

УДК 341.3 +343.54

Сосніна О. В.,

i.am.sosnina.olga@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0033-4487, Researcher ID: F-9928-2019

к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права та процесу,

Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Янчик А. С.,

ada.yanck@gmail.com, ORCID ID: 0009-0003-2206-2632

студентка,

Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ СЕКСУАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Анотація. У статті досліджується питання кримінальної відповідальності за злочини сексуального характеру, що вчиняються під час збройної агресії проти України, у національно-правовому та міжнародному вимірах, з урахуванням сучасної практики міжнародних трибуналів та Міжнародного кримінального суду, окремих аспектів її застосування в українському контексті. Проблематика злочинів сексуального характеру під час війни залишається однією з найбільш чутливих та складних для правозастосування, що обумовлює важливість розкриття теоретичних, практичних та нормативних аспектів сексуального насильства. Хоч українська правова система і зазнала істотних змін у сфері кримінально-правового захисту статевої свободи та статевої недоторканності, проте виклики, пов'язані з воєнним часом, масштаби та характер таких злочинів потребують наукової переоцінки, порівняльного аналізу та вдосконалення відповідальності за сексуальне насильство з метою оптимальної адаптації національного законодавства в цій сфері до міжнародних стандартів. Особливу увагу приділено аналізу природи сексуального насильства як методу ведення війни, інструменту терору населення та способу придушення опору. Розглянуто норми Кримінального кодексу України, що передбачають відповідальність за сексуальне насильство в мирний час, а також у контексті воєнного конфлікту. На основі огляду практики міжнародних трибуналів проаналізовано та обґрунтовано підходи щодо кваліфікації сексуального насильства як воєнного злочину, злочину проти людяності та акту геноциду. Обґрунтовано необхідність гармонізації українського кримінального законодавства із сучасними міжнародними стандартами переслідування сексуального насильства під час війни; запропоновано напрямки удосконалення КК України в цій сфері.

Ключові слова: сексуальне насильство, воєнні злочини, геноцид, злочини проти людяності, кримінальна відповідальність, Міжнародний кримінальний суд, міжнародний кримінальний трибунал, Римський статут.

Sosnina O. V.,

i.am.sosnina.olga@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0033-4487, Researcher ID: F-9928-2019,

Candidate of Law, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Criminal Law and Procedure, faculty of Law,

Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Yanchyk A. S.,

ada.yanck@gmail.com, ORCID ID: 0009-0003-2206-2632

student,

Lviv University of Trade and Economics, Lviv

CRIMINAL LIABILITY FOR SEXUAL CRIMES DURING THE WAR IN UKRAINE: NATIONAL AND INTERNATIONAL LEGAL DIMENSIONS

Abstract. The article examines the issue of criminal liability for sexual offences committed during the armed aggression against Ukraine, both in national law and in the international legal dimension, taking into account modern jurisprudence of international tribunals and the International Criminal Court, as well as specific aspects of its application in the Ukrainian context. The problem of conflict-related sexual violence remains one of the most

sensitive and complex areas of law enforcement, which highlights the importance of revealing the theoretical, practical, and normative aspects of such offences. Although the Ukrainian legal system has undergone significant reforms in the field of criminal protection of sexual freedom and sexual integrity, the challenges posed by wartime conditions, together with the scale and nature of these crimes, require scholarly reassessment, comparative analysis, and the improvement of liability for sexual violence in order to ensure optimal alignment of national legislation with international standards. Particular attention is devoted to analysing the nature of sexual violence as a method of warfare, an instrument of terror against the population, and a means of suppressing resistance. The article considers the provisions of the Criminal Code of Ukraine establishing liability for sexual violence in peacetime and in the context of armed conflict. Based on an overview of international tribunal practice, the article analyses and substantiates approaches to the classification of sexual violence as a war crime, a crime against humanity, and an act of genocide. The necessity of harmonising Ukrainian criminal legislation with contemporary international standards of prosecuting conflict-related sexual violence is justified, and directions for improving the Criminal Code of Ukraine in this field are proposed.

Key words: sexual violence, war crimes, genocide, crimes against humanity, criminal liability, International Criminal Court, international criminal tribunal, Rome Statute.

JEL Classification: K14

DOI: <https://doi.org/10.32782/2616-7611-2025-18-05>

Постановка проблеми. Проблематика сексуального насильства під час збройних конфліктів традиційно перебуває в центрі уваги міжнародного гуманітарного права (далі – МГП), міжнародного кримінального права (далі – МКП) та правозахисних інституцій. Сексуальне насильство виступає одним із найбільш травматичних і руйнівних наслідків війни, оскільки спрямоване на приниження гідності людини, руйнування соціальних зв'язків, знищення спільноти та деморалізацію цивільного населення. У сучасних умовах збройної агресії Російської Федерації (далі – РФ) проти України сексуальне насильство використовується як інструмент ведення війни, воєнного терору, що використовується для залякування, примусу до підкорення, руйнування опору та нанесення тривалих психосоціальних травм цивільному населенню. Сексуальне насильство під час конфлікту (далі – СНПК) не тільки порушує приватну сферу потерпілих – воно становить серйозну загрозу правам людини, громадському порядку і міжнародній безпеці. Агресія РФ проти України виявила системні випадки сексуального насильства, що супроводжували окупацію, переслідування та інші операції збройних формувань.

Незважаючи на значну увагу міжнародної спільноти, науковців і практиків, низка проблем у сфері кримінально-правового регулювання у міжнародному та національному кримінальному законодавстві залишається невирішеною, зокрема, національне законодавство України в окремих положеннях не повністю узгоджене з актуальними формулюваннями Римського ста-

туту (далі – РС) Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) та практикою міжнародних трибуналів, що утруднює кваліфікацію окремих діянь як воєнних злочинів чи злочинів проти людяності. Відтак, ключовим є питання, чи забезпечує чинне українське законодавство адекватні підстави для криміналізації та переслідування за СНПК відповідно до регламентації та інтерпретації цього поняття у МКП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій демонструє інтенсивне зростання наукового й правозастосовного інтересу до проблеми кримінальної відповідальності за злочини сексуального характеру під час конфлікту (війни,) як з точки зору МКП, так і в національному контексті. Дослідження набувають прикладного спрямування: від формулювання дефініцій та елементів складу злочину до методик документування та практичних рекомендацій для слідства й суду. Ключовий масив літератури присвячений інтерпретації положень РС та прецедентній практиці міжнародних трибуналів. Праці таких авторів, як М. Гнатовський, В. Василенко, І. Заворотько, Г. Гаджолі, І. Петерсон, А. Найер, К. Ніарсон, Р. Максимович, фокусуються на природі сексуального насильства як засобу ведення війни та на підходах до кваліфікації й доказування в міжнародних процесах. М. Антонович, І. Берднік, В. Василенко, К. Задоя, Н. Івчик, І. Колотуха, А. Політова, Е. Скиба, О. Смаглюк, В. Сокуренько, Б. Телефанко, О. Харитонova та інші науковці підкреслюють необхідність гармонізації національного кримінального законодавства з нормами

РС та врахування міжнародної судової практики у вітчизняному правозастосуванні.

Постановка завдання. Ми вбачаємо своїм завданням дослідити у якій мірі чинні норми ККУ України (далі – ККУ) дають змогу правильно кваліфікувати злочини сексуального характеру, вчинені в умовах конфлікту; з'ясувати які пробіли та колізії існують між національними нормами та стандартами РС і практикою міжнародних трибуналів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Злочини сексуального характеру в умовах конфліктів є одним із найдавніших та найжорстокіших проявів порушення МКП. У період Другої світової війни (1939–1945) у Японській імперії існувало сексуальне рабство («Comfort women»). Японська армія створювала мережу «станцій комфорту», де утримували десятки тисяч жінок із Кореї, Китаю, Філіппін та інших окупованих країн. Цей злочин визнано одним із наймасштабніших випадків організованого сексуального рабства у війсьній історії [1]. Під час окупації територій Третього Рейху констатувались масові зґвалтування. Особливо значні випадки встановлено у Східній Німеччині (радянськими військами), Угорщині, Польщі, Чехословаччині, на територіях, де діяли нацистські каральні загони. За оцінками істориків, кількість жертв сягає мільйонів [2]. У колишньої Югославії (1992–1995) сексуальне насильство мало системний та етнічно спрямований характер, що було юридично встановлено міжнародними трибуналами. Найбільш відомими кейсами є масові зґвалтування у Фочі (Боснія), створення «таборів сексуального рабства», насильство з метою етнічної чистки. Міжнародний кримінальний трибунал для Югославії (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia – далі ICTY) уперше в історії міжнародного права кваліфікував сексуальне рабство як злочин проти людяності [3]. Акти зґвалтування та інші види сексуальної експлуатації також були поширеними у війні у В'єтнамі. Сексуальне насильство було застосоване як елемент геноциду у Руанді (1994) проти тутсі. У справі Akayesu Міжнародний кримінальний трибунал для Руанди (International Criminal Tribunal for Rwanda – далі ICTR) вперше визнав зґвалтування «знаряддям знищення групи» [4]. В Африці кінця XX – початку XXI ст. було багато військових конфліктів. Так, Демократична Республіка Конго (1996–дотепер) стала відома як «світова столиця зґвалтувань». Злочини вчинялись всіма сторонами конфлікту: регулярними військами, повстанськими угрупованнями, інозем-

ними формуваннями. Міжнародний кримінальний трибунал для Сьєрра-Леоне (Special Court for Sierra Leone – далі SCSL) (1991–2002) визнав сексуальне рабство та примусову вагітність війсьними злочинами [5]. Ісламська держава Іраку й Леванту та Ірак і Сирія (2014–2019) відзначались такими сексуальними злочинами як систематичне сексуальне рабство щодо жінок-єзидок, примусова вагітність, продаж жінок як «військових трофеїв» [6].

В Україні під час Другої світової війни злочини сексуального характеру вчинялись як нацистськими військами (масові зґвалтування під час каральних операцій), так і радянськими – у контексті радянських репресій та насильства під час «визвольних», операцій [7]. Сексуальне насильство під час російсько-української війни (з 2014 і з 2022 – повномасштабна агресія) встановлено ООН, МКС, міжнародними правозахисними організаціями. Задокументовані зґвалтування жінок, чоловіків та дітей, сексуальне катування в «фільтраційних центрах», погрози сексуального насильства як інструмент терору та залякування, сексуальне насильство у місцях позбавлення волі та на окупованих територіях. Основні факти підтверджені Звітами Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні (OHCHR, 2022–2024), Попередніми висновками прокурора МКС щодо сексуальних злочинів як воєнних злочинів [8]. Станом на початок листопада 2024р. в управлінні щодо злочинів СНПК Офісу Генерального прокурора зареєстровано 326 таких фактів, з них 209 – щодо жінок, 117 – щодо чоловіків, 17 – щодо неповнолітніх. Найбільша кількість випадків СНПК зафіксована на Херсонщині – 103, на Донеччині – 77 та на Київщині – 59. В зоні ризику родичи українських захисників, цивільні, незаконно затримані окупантами, військовополонені [9]. Втім, ці дані лише «верхівка айсберга» і не показують справжніх масштабів сексуального насильства в умовах війни РФ проти України, оскільки кількість постраждалих від СНПК набагато більша. І. В. Берднік зазначає, що у XX столітті масове зґвалтування жінок та інше СНПК часто вважалося неминучим, розумілося як складова здобичі переможця [10, с. 374].

Станом на сьогодні розуміння СНПК відрізняється від попередніх проявів, воно розглядається як форма гендерно зумовленого насильства (далі – ГЗН), дискримінаційне та серйозне порушення прав людини. У ч. 3 ст. 7 РС закріплено, що термін «гендерний» у контексті суспільства

стосується двох статей – чоловічої та жіночої і не має жодного іншого значення, відмінного від згаданого вище [11]. Міжнародно-правове тлумачення поняття СНПК ґрунтується, по-перше, на положеннях РС МКС і розглядається як один із найбільш тяжких злочинів, який визначає такі дії як воєнні злочини, злочини проти людяності, а у певних випадках щодо умисно вчиненого діяння з метою повного або часткового знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи – як елемент геноциду (стаття 7 (1)(g); стаття 8 (2)(b–e); стаття 6). РС називає такі форми прояву сексуальних злочинів, як: зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-яка інша подібна за тяжкістю форма сексуального насильства [11]. По-друге, – на практиці МКС, міжнародних трибуналів (ICTY, ICTR, SCSL), а також доповідях Комісії ООН з розслідування злочинів у Боснії, Руанді тощо.

Для кращого розуміння підходів міжнародного законодавства у сфері кваліфікації СНПК та особливостей їх відображення у процесі подальшої імплементації до національного законодавства України звернемось до показових справ МКС у цій сфері. Так, у справі *Prosecutor v. Furundžija* (ICTY, 1998) [9] ICTY вперше визначив поняття зґвалтування у контексті міжнародного права та визнав його формою тортур. Суд дійшов висновку, що сексуальне насильство, застосоване для покарання, приниження чи залякування жертви, має ті самі ознаки, що й катування: умисне завдання серйозних фізичних або психічних страждань, цілеспрямованість дій і наявність мети приниження чи примусу. Отже, Суд визнав, що зґвалтування може становити тортури і, відповідно, злочин проти людяності. Це рішення стало фундаментальним для формування універсального визначення сексуального насильства у МКП, яке пізніше було закріплене в РС МКС. У справі *Prosecutor v. Kunarac* (ICTY, 2001) ICTY вперше на міжнародному рівні визначив зґвалтування як «проникнення будь-якою частиною тіла або предметом у тіло потерпілої особи за відсутності добровільної згоди». Це визначення стало стандартним для міжнародного права [12]. Не менш значущим є рішення у справі *Prosecutor v. Akayesu* (ICTR, 1998) [13], де Суд уперше визнав, що зґвалтування та інші форми сексуального насильства можуть бути елементами геноциду. Жан-Поль Акаєсу, бургомістр міста Таба, був визнаний винним у сприянні масовим зґвалтуванням жінок народності тутсі під час геноциду

1994 року [14, с. 204]. ICTR у цій справі визначив сексуальне насильство як будь-які дії сексуального характеру, що здійснюються у примусових умовах, незалежно від того, чи передбачає це проникнення. ICTR встановив, що сексуальне насильство використовувалося як системний інструмент етнічного знищення, спрямований на приниження, деморалізацію та руйнування соціальної структури спільноти тутсі, тобто здійснювався з наміром знищити частину етнічної групи – ознакою злочину геноциду відповідно до статті 2(2) Конвенції про запобігання злочину геноциду 1948 року. Суд наголосив, що метою таких дій є руйнування ідентичності та демонстрація контролю – тобто втілення патріархатної ідеології влади. Це стало першим міжнародним визнанням що гендерна складова насильства має системний характер, а не є випадковим наслідком воєнного конфлікту.

Яскравим прикладом є справа *Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo* (МКС, 2016) [15], у якій уперше на рівні МКС сексуальне насильство визнано ширшим за «зґвалтування»; визначено, що до сексуального насильства належить: примусове оголення, примусові дії сексуального змісту без проникнення, примус до свідчення або перегляду актів сексуального насильства *Bemba*, лідер Руху за визволення Конго, керував збройним угрупованням, яке вчинило масові зґвалтування, убивства та грабежі цивільного населення Центральноафриканської Республіки у 2002–2003 роках. Суд кваліфікував зґвалтування як воєнний злочин (ст. 8(2)(e)(vi) РС) та злочин проти людяності (ст. 7(1)(g) РС), визнавши, що такі дії становлять серйозне порушення норм МПП. Особливо важливим у цій справі стало застосування доктрини командної відповідальності, передбаченої статтею 28(a) РС. Суд визнав, що *Bemba*, як командир, ніс кримінальну відповідальність за злочини своїх підлеглих, оскільки мав ефективний контроль над військами, знав або повинен був знати про їхні дії та не вжив заходів для їх запобігання чи покарання винних. Таким чином, уперше на рівні МКС було підтверджено, що командир може нести індивідуальну кримінальну відповідальність за сексуальне насильство, вчинене його підлеглими, навіть за відсутності його безпосередньої участі. Це рішення заклало підґрунтя для подальшого розслідування СНПК, зокрема в Україні, та стало важливим орієнтиром у захисті прав потерпілих від СНПК. Хоча у 2018 році Апеляційна палата МКС скасувала вирок *Bemba* через процедурні недоліки

у доведенні командної відповідальності, принципові висновки щодо кваліфікації сексуального насильства як воєнного злочину залишилися чинними. Справа *Bemba* стала прецедентною у визнанні сексуального насильства не як «побічного ефекту війни», а як свідомої та системної зброї проти цивільного населення, що порушує основоположні принципи МГП [16]. Таким чином, послідовна практика ICTY, ICTR і МКС відобразила еволюцію МКП у ставленні до сексуального насильства. Від його первинного сприйняття як індивідуального злочину – до усвідомлення як системного інструменту воєнної політики, засобу катування, терору й навіть етнічного винищення. Сьогодні ці рішення становлять основу міжнародних стандартів, згідно з якими «сексуальне насильство» – це будь-які дії сексуального характеру, вчинені із застосуванням примусу, погрози, насильства, залякування, зловживання владою або середовищем війни чи використання ситуації уразливості під час збройного конфлікту, яке спричиняє фізичне чи психологічне приниження особи, що можуть становити воєнний злочин, злочин проти людяності, геноцид (у вигляді актів, спрямованих на знищення групи), що тягнуть індивідуальну та командну кримінальну відповідальність, незалежно від контексту чи рівня конфлікту.

Відтак, можна виокремити такі ключові юридичні ознаки сексуального насильства під час війни в МКП: 1) серйозне порушення прав людини; 2) зв'язок зі збройним конфліктом: міжнародного або неміжнародного характеру – для воєнних злочинів або вчинення в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, з усвідомленням такого нападу – для злочинів проти людяності; 3) діяння є злочином сексуального характеру, вчиненим без відповідної згоди, яке охоплює широке коло проявів, включаючи примус до вагітності, стерилізації, проституції, сексуального рабства та будь-які інші форми посягання на статеву недоторканість особи; 4) суб'єкт використовує становище сили, контролює жертву, примушує, домінує, відчуває владу. Однак, контроль – це не лише фізичний примус, а й ситуація вразливості (окупація, затримання, фільтрація); 5) потерпілий належить до цивільного населення або іншої незахищеної категорії; 6) спрямованість на приниження, терор чи дискримінацію групи або цивільного населення; 7) умисні діяння, пов'язані з метою або мотивом могутності, залякуванням, каральним характе-

ром; 8) злочин може бути вчинений як окремими військовими, так і організовано.

Аналізуючи національне законодавство у досліджуваній сфері, зазначимо, що Закон України (далі – ЗУ) № 4067-IX від 20 листопада 2024 р. у п. 6 частини першої закріплює, що сексуальне насильство, пов'язане із збройною агресією РФ проти України, – сексуальне насильство, скоєне проти будь-якої особи у зв'язку із збройною агресією РФ проти України, починаючи з 20 лютого 2014 року, включаючи зґвалтування, примусову вагітність, примусову стерилізацію, примусовий аборт, примушування до зайняття проституцією, сексуальну експлуатацію, примушування до статевого акту з третьою особою, примушування до споглядання статевого акту, сексуальне рабство, торгівлю людьми з метою сексуальної експлуатації, примусове обрізання, примусову кастрацію, каліцтво або вчинення насильницьких дій над статевими органами, примусове оголення сексуального характеру, будь-яку іншу форму сексуального насильства, а також погрози та спроби його вчинення [17].

ККУ не містить самостійного визначення СНПК. Наразі в Україні кримінальні правопорушення сексуального характеру охоплені двома групами статей. По-перше, це статті 152–156⁻¹, які передбачені розділом IV Особливої частини «Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» (класичні/мирні склади). Ключовими ознаками цих кримінальних правопорушень є: 1) вчинення дій сексуального характеру (проникнення, примушування тощо); 2) переважно відсутність добровільної згоди; 3) контекст конфлікту, воєнної обстановки не враховано; 4) відсутня ознака «середовища примусу»; 5) об'єктивною стороною не охоплено такі форми, як: сексуальне рабство, примусове оголення, примусовий перегляд актів насильства, примус до вагітності, примусове зараження інфекціями, що передаються статевим шляхом, тощо; 6) вік та певний статус потерпілої особи. Щодо другої групи (кримінальні правопорушення, вчинені під час конфлікту/війни), то ЗУ № 4012-IX ККУ доповнено статтею 442⁻¹, яка покликана запровадити в Україні кримінальну відповідальність за злочини проти людяності та імплементувати статтю 7 РС. З метою приведення у відповідність до статей 8 та 8bis РС МКС назву статті 437 «Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни» замінено на «Злочин агресії», а статтю 438 «Порушення законів та звичаїв війни» – на «Воєнні зло-

чини». Частину першу статті 442 ККУ «Геноцид» викладено у відповідності до тексту статті 6 РС МКС. З метою імплементації статті 28 РС ККУ доповнено новою статтею 31⁻¹, яка встановлює кримінальну відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників, за будь-який злочин, передбачений статтями 437–439, 442, 442⁻¹ ККУ, вчинений підлеглою особою, яка на момент вчинення злочину перебувала під його фактичним командуванням і контролем, за умови, що при цьому він достовірно знав або проігнорував інформацію, яка явно вказувала на те, що зазначена підлегла особа вчиняла або мала намір вчинити такий злочин, але не вжив дій, яких повинен був і міг вжити у межах своїх повноважень для запобігання чи припинення вчинення злочину або для повідомлення про такий злочин органу досудового розслідування.

Прийняття цих змін є дуже важливим довгоочікуваним кроком приведення кримінального та кримінально-процесуального законодавства України у відповідність з РС, який офіційно набув чинності для України з 1 січня 2025р. Це означає, що юрисдикція МКС поширюється на злочини, вчинені на території України, а держава зобов'язана гармонізувати своє кримінальне та процесуальне право із положеннями Статуту, що сприятиме оновленню українського законодавства про кримінальну відповідальність у світлі останніх тенденцій міжнародного права, реалізацією принципу компліментарності, одного з основних принципів діяльності МКС, усуненню прогалин українського законодавства про кримінальну відповідальність в умовах міжнародного збройного конфлікту з РФ.

Диспозиція частини першої статті 438 ККУ «Воєнні злочини» поряд з альтернативними формами прояву об'єктивної сторони встановлює кримінальну відповідальність, зокрема, за інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій. Категорія «інші порушення законів та звичаїв війни» охоплює будь-які дії, що: здійснюються під час міжнародного чи неміжнародного збройного конфлікту; порушують норми МПП, але не зазначені у ч. 1 ст. 438 ККУ вичерпно; диспозиція охоплює ці дії через бланкетність. Хоч ККУ прямо не називає сексуальне насильство у ст. 438, її формулювання дозволяє імплементацію міжнародних норм у повному обсязі,

оскільки сексуальне насильство є одним з проявів «інших порушень законів та звичаїв війни», воно часто виконує роль засобу ведення війни, а не лише статевого посягання. Отже, сексуальні акти можуть бути кваліфіковані як воєнні злочини за наявності відповідного міжнародно-правового контексту.

Частина 1 статті 442 ККУ «Геноцид» встановлює кримінальну відповідальність за діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи як такої, п'ятьма альтернативними способами, одним з яких є заподіяння членам групи серйозної шкоди. У примітці до цієї статті подано розуміння серйозної шкоди і у переліку її форм прямо зазначено зґвалтування або інші форми сексуального насильства як складова, яка може свідчити про спрямованість на знищення національної/етнічної групи.

У диспозиції частини першої статті 442⁻¹ ККУ «Злочини проти людяності» встановлено кримінальну відповідальність за умисне вчинення в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення різних діянь, вказаних у дев'яти пунктах, а у п. 4 прямо вказано на зґвалтування, сексуальну експлуатацію, примушування до зайняття проституцією, примусову вагітність, примусову стерилізацію або будь-які інші форми сексуального насильства, що віддзеркалює підходи РС.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Комплексне дослідження положень МКП, що регулюють відповідальність за злочини сексуального характеру, аналіз відповідних національних кримінально-правових норм, дозволяє дійти висновку, що сексуальне насильство характеризується широтою форм прояву, має багатофункціональну природу – може бути способом катування, залякування, примусу, дискримінації; системно супроводжує міжнародні збройні конфлікти, використовується як інструмент пригнічення, тортур, етнічної чистки та геноциду. Проблематика СНПК активно досліджується у міжнародному праві, зокрема через практику міжнародних кримінальних трибуналів (ICTY, ICTR, SCSL) і МКС, прецедентні рішення яких сформували ключові підходи до визнання сексуального насильства як воєнного злочину, злочину проти людяності, а у певних випадках – елементів геноциду.

Порівняння п. 6 ч. 1 ЗУ № 4067-IX з поняттям «сексуального насильства» за РС МКС і відповідними нормами ККУ (ст. ст. 438, 442, 442¹) пока-

зує, що положення цього Закону значною мірою корелюють із поняттям сексуального насильства в РС та ст. 442¹ ККУ (ті ж ключові форми (згвалтування, сексуальне рабство, примушування до проституції, примусова вагітність/стерилізація тощо), але ЗУ № 4067-IX є ширшим і більш детальним (включає додаткові форми – примусове обрізання, кастрацію, примусове оголення, явна згадка про погрози/спроби і дітей, народжених внаслідок насильства) і має адміністративно-репараційну функцію, тоді як РС і статті ККУ – кримінально-правову. Закон полегшує визнання і доступ до допомоги потерпілих, при цьому кримінальні норми залишаються базисом для притягнення до відповідальності. Диспозиція ст. 438 ККУ – більш загальна, відсилає до МГП, оскільки конкретні форми визначаються міжнародними договорами. ЗУ № 4067-IX має чітку темпоральну прив'язку – «насильство, пов'язане із збройною агресією РФ», починаючи з 20 лютого 2014 р. РС та ККУ: не дають такої прив'язки у визначенні сексуального насильства самі по собі – кримінальні норми застосовуються коли відповідні факти мають ознаки злочину (військовий контекст тощо), без обов'язкової фіксації дати початку «зв'язку» з конкретною агресією (така прив'язка може виникати у національному законі або в контексті розслідування). Отже, ЗУ № 4067-IX дає адміністративно-правовий критерій для реалізації репарацій, тоді як кримінальні норми вимагають доказування факту та контексту для притягнення до кримінальної відповідальності. СНПК має не лише кримінально-правовий, а й соціально-правовий та моральний вимір. **Подальші дослідження** повинні зосередитися на аналізі кримінальних кодексів держав, що інтегрували стандарти МКП; уніфікації термінології «сексуальне насильство», «гендерно зумовлене насильство», «насильство, пов'язане зі статтю» у контексті міжнародного права; напрацюванні проєктів змін до ККУ, зокрема у сфері формулювання складів таких злочинів сексуального характеру, як «Сексуальне рабство», «Примусова проституція», «Примусова вагітність»; «Примусова стерилізація», «Інші форми сексуального насильства порівняної тяжкості». Запропоновані зміни до законодавства наблизять ККУ до міжнародно-правових стандартів, забезпечать більш точнішу криміналізацію СНПК та сприятимуть практичній імплементації міжнародного кримінального права в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Yoshimi Y. *Comfort Women: Sexual Slavery in the Japanese Military During World War II*. Columbia University Press, 2000. URL: <https://cup.columbia.edu/book/comfort-women/9780231120333>
2. Antony Beevor, Berlin: *The Downfall, 1945*, Viking, 2002. URL: <http://surl.li/eigez> (дата звернення: 20.11.2025)
3. ICTY, *Prosecutor v. Kunarac, Kovac and Vukovic* (Case No. IT-96-23 & IT-96-23/1). URL: <https://www.icty.org/x/cases/kunarac/tjug/en/kun-tj010222e.pdf> ;
4. ICTR, *Prosecutor v. Akayesu* (Case No. ICTR-96-4). URL: <https://www.icty.org/x/cases/kunarac/tjug/en/kun-tj010222e.pdf>
5. UN Security Council, *Reports on DRC Sexual Violence (various years)* 34p. URL: <https://docs.un.org/en/S/2025/389>
6. UN Human Rights Council, *They Came to Destroy: ISIS Crimes Against the Yazidis*, 2016. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/843515>
7. Снайдер Т. *Криваві землі: Європа поміж Гітлером та Сталінім: монографія*. Київ: Грані-Т, 2011. 448 с.
8. OHCHR, *Report on Conflict-Related Sexual Violence in Ukraine, 2022–2024*. <https://ukraine.ohchr.org/en/reports/conflict-related-sexual-violence>
9. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом: як розпізнати і протидіяти. 3.12.1924р. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/seksualne-nasilstvo-povyazane-z-konfliktom-yak-rozpiznati-i-protidiyati>
10. Берднік І.В. До питання кваліфікації сексуального насильства в умовах міжнародного збройного конфлікту. Аналітично-порівняльне правознавство № 6 (2022). С. 373-378.
11. Rome Statute of the International Criminal Court dated 17 July 1998 Official translation. Database of the Verkhovna Rada of Ukraine. Access mode: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
12. ICTY. *Prosecutor v. Furundžija* (ICTY, 1998) (Case No. Case: IT-95-17/1-PT). URL: <https://www.icty.org/x/cases/furundzija/tjug/en/>
13. ICTR. *Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu* (Appeal Judgment). Case No. ICTR-96-4-A, June 2001. URL: <https://www.un.org/en/preventgenocide/rwanda/>
14. Івчик, Н. Геноцид Тутсі: політологічне прочитання. Вісник факультету права та соціальних наук Львівського національного університету імені Івана Франка. 2016. Вип. 6. С. 200-208.
15. International Criminal Court (Trial Chamber III). *Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo* (Judgment) [2016] ICC-01/05-01/08-3343. Дата ухвалення: 21 березня 2016 р. URL: <https://www.icc-cpi.int/cases/DRC/bemba>
16. *The Prosecutor v. Jean Pierre Bemba Gombo* (Case No. ICC 01/05 01/08) – Judgment of the Appeals

Chamber delivered on 8 June 2018. URL: https://www.icccpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2018_02985.PDF?utm_source=chatgpt.com

17. Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією РФ проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій: Закон України № 4067-IX від 20 листопада 2024 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4067-20#Text>

18. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України № 4012-IX від 9 листопада 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#Text>

REFERENCES:

1. Yoshimi, Y. (2000). *Comfort Women: Sexual Slavery in the Japanese Military During World War II*. Columbia University Press. <https://cup.columbia.edu/book/comfort-women/9780231120333>
2. Beevor, A. (2002). *Berlin: The Downfall, 1945*. Viking. <http://surl.li/eigez>
3. ICTY. *Prosecutor v. Kunarac, Kovac and Vukovic*, Case No. IT-96-23 & IT-96-23/1. <https://www.icty.org/x/cases/kunarac/tjug/en/kun-tj010222e.pdf>
4. ICTR. *Prosecutor v. Akayesu*, Case No. ICTR-96-4. <https://www.icty.org/x/cases/kunarac/tjug/en/kun-tj010222e.pdf>
5. UN Security Council. (2025). *Reports on Sexual Violence in the Democratic Republic of the Congo (various years)*. <https://docs.un.org/en/S/2025/389>
6. UN Human Rights Council. (2016). *They Came to Destroy: ISIS Crimes Against the Yazidis*. <https://digitallibrary.un.org/record/843515>
7. Snyder, T. (2011). *Kryvavi zemli: Yevropa pomizh Hitlerom ta Stalynym [Bloodlands: Europe Between Hitler and Stalin]*. Hrani-T.
8. OHCHR. (2022–2024). *Report on Conflict-Related Sexual Violence in Ukraine*. <https://ukraine.ohchr.org/en/reports/conflict-related-sexual-violence>
9. Office of the Prosecutor General of Ukraine. (1924, December 3). *Sexual violence related to conflict: How to recognize and counteract*. <https://gp.gov.ua/ua/posts/seksualne-nasilstvo-povyazane-z-konfliktom-yak-rozpiznati-i-protidiyati>
10. Berdnik, I. V. (2022). *Do pytannia kvalifikatsii seksualnogo nasylstva v umovakh mizhnarodnoho zbroinoho konfliktu [On the qualification of sexual violence during an international armed conflict]*. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*, 6, 373–378.
11. Rome Statute of the International Criminal Court (1998). Official Ukrainian translation. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
12. ICTY. (1998). *Prosecutor v. Furundžija*, Case No. IT-95-17/1-PT. <https://www.icty.org/x/cases/furundzija/tjug/en/>
13. ICTR. (2001). *Prosecutor v. Jean Paul Akayesu (Appeal Judgment)*, Case No. ICTR-96-4-A. <https://www.un.org/en/preventgenocide/rwanda/pdf/>
14. Ivchuk, N. (2016). *Henotsyd Tutsi: politolohichne prochyttannia [Tutsi genocide: A political analysis]*. *Visnyk fakultetu prava ta sotsialnykh nauk LNU imeni Ivana Franka*, 6, 200–208.
15. International Criminal Court, Trial Chamber III. (2016, March 21). *Prosecutor v. Jean Pierre Bemba Gombo (Judgment)*, ICC-01/05-01/08-3343. <https://www.icc-cpi.int/cases/DRC/bemba>
16. International Criminal Court, Appeals Chamber. (2018, June 8). *The Prosecutor v. Jean Pierre Bemba Gombo*, Case No. ICC-01/05-01/08. https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2018_02985.PDF
17. Verkhovna Rada of Ukraine. (2024). *Law of Ukraine No. 4067-IX of November 20, 2024, On legal and social protection of persons affected by conflict-related sexual violence* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4067-20#Text>
18. Verkhovna Rada of Ukraine. (2024). *Law of Ukraine No. 4012-IX of November 9, 2024, On amendments to the Criminal Code and Criminal Procedure Code of Ukraine in connection with the ratification of the Rome Statute....* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#Text>

Стаття надійшла до редакції 12.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 11.12.2025
Дата публікації: 30.12.2025